

УДК 930.2:347.731.2(094)(477.8)«1716»

Ф 37

Андрій ФЕЛОНЮК

ПРИВІЛЕЙ НА ЯРМАРКИ МІСТЕЧКУ СТРЕМІЛЬЧЕ 1716 р.

Здійснено джерелознавчу характеристику і археографічне видання привілею короля Августа II 1716 р., яким він надає право проводити тричі на рік ярмарки в містечку Стремільче Белзького воєводства. Проаналізовано зміст документа, що засвідчує економічне піднесення та соціальну трансформацію містечка на початку XVIII ст., а також вказує на нього як на важливий центр торгівлі на міжрегіональному ринку (Белзчина – Волинь).

***Ключові слова:** Стремільче, привілей, ярмарки, торгівля, містечко, Белзьке воєводство.*

***Постановка проблеми.** В останні роки помітне поживлення української історіографії з галузі вивчення історії міст на українських землях ранньомодерного періоду. З'явилася низка монографічних і археографічних видань, присвячених окремим аспектам їхнього функціонування. Надалі актуальною залишається проблема розширення джерельної бази містознавчих студій, особливо коли йдеться про приватні містечка XV – XVIII ст., щодо яких збереглося надзвичайно мало документальних свідчень (війтівсько-лавничих книг, інвентарів, королівських привілеїв, листів власників тощо). Ця обставина зумовлює доцільність уведення до наукового обігу, шляхом археографічної публікації та джерелознавчого аналізу, незнаних досі в науці джерел такого роду, до яких належить, зокрема, при-*

вілей короля Августа II на ярмарки приватному містечку Стремільче 1716 р.

Аналіз найновіших досліджень і публікацій. Проблема вивчення й публікації привілеїв українським містам ранньомодерної доби має свою історіографічну традицію, яку підсумовують збірники таких документів для Львова та Києва [VIII; IX; X; XI]. Проте для містечок аналогічні видання є радше винятком. Відсутні вони і для Стремільча. На відміну від локаційного привілею поселенню, який згадувався в наукових дослідженнях (Р. Щигел, А. Янечек) [4, 251; 5, 304], привілей на ярмарки 1716 р. все ще невідомий, а тому *метою* є його публікація та джерелознавча характеристика.

Стремільче XVI – XVIII ст. – містечко у східній частині Буського повіту Белзького воєводства (тепер село Радохівського району Львівської області). Розташовувалося на правому березі р. Судилівка при впадінні у Стир. Обидві ріки були природними межами земель населеного пункту в північному та східному напрямках, а до 1569 р. – також кордоном Польської Корони й Великого князівства Литовського, згодом адміністративно розмежовували Белзьке та Волинське воєводства Речі Посполитої. Про прикордонний статус Стремільчого маємо джерельне свідчення з 1546 р.: «Тогожъ дня земенинъ господарскій великого князства Мякита Хутровскій вель отъ Рудки, менячы быти границу свою и зъ селомъ коруннымъ Николаевомъ, тоужъ ручкою Судиловою до ставу, который есть на той же рѣцѣ Судиловецъ, а отъ того ставу тоеюжъ рѣкою Судиловою, менячы быти границу свою по половицы тое рѣки до врочыща селища Стерковца, и повѣдилъ, ижъ ту граница села Николаевского кончыть, а пришла земля пановъ Лащовъ, замочку ихъ корунного Стрымелча (курсив наш. – А. Ф.), и менилъ ту границу свою по поль тоежъ рѣки на правѣ повѣту Бужского, а по лѣву великое князство, кгрунтъ свой повѣту Луцкого» [VII, 102].

Поселення вперше нотується у писемних джерелах 1 квітня 1400 р. Того дня белзький князь Земовит IV надав села Стремільче і Барилів Прецлавові з Закшева в дідичне володіння за умови військової служби [XIII, 319, nr. 1144]. Зусиллями власника Мацея Лаща

містечко засновано з наданням магдебурзького права королівським привілеєм від 26 грудня 1503 р. [VI, к. 119]. Стремільче стало резиденцією Лащів ще перед локацією міста завдяки своєму прикордонному статусові, розташуванню на волинському шляху, а також наявності фортифікаційних споруд. Від того часу воно активно розвивається, чому сприяють передовсім його власники – шляхетська родина Лащів. Так, у 1529 р. згаданий Мацей Лащ фундує костел (станом на 1594 р. фігурує як протестантський збір – уже в 1585 – 1586 рр. тут локалізувалася протестантська громада) [4, 45, 51, 252].

У податкових реєстрах Белзького воєводства XVII – XVIII ст. Стремільче й надалі фіксується як містечко (1618, 1674 рр.) [II, 112 – 113; V, к. 823]. На початку XVIII ст. воно в адміністративному плані тяжіло до Щуровичів. У тогочасних подимних реєстрах віднесене до Щуровицької парафії, що засвідчив реєстр збору подимного податку Белзького воєводства в 1710 р. [I, арк. 125]. 1699 року Стремільче, разом із селами Борщів і Смержів, за 20 тис. злотих в Адама Гжимали купив житомирський староста Юзеф Карчевський (спільно із братом Стефаном), долучивши новопридбане до своїх волинських маєтків з центром у Берестечку (на віддалі 4 км на північний схід) [2, 84].

Публікований далі документ репрезентує період активного розвитку містечка, який припав на перші десятиліття XVIII ст., що, безперечно, було пов'язано з господарською політикою в стремільченських добрах його нового власника. Привілей Августа II 1716 р. надає право на проведення ярмарків у містечку. Це не був перший і єдиний королівський дозвіл на ярмарки. Ще локаційним привілеєм короля Олександра 1503 р. прописано право на два щотижневі торги (у понеділок і четвер) та щорічні ярмарки – на св. Матвія (24 лютого) і св. Лаврентія (10 серпня). Однак у 1539 р. король Сигізмунд I, на прохання Яна Лаща, переніс ярмаркові дні на вигідніший термін – св. Івана Богослова (27 грудня) і Зелені свята, а торги дозволив лише в четвер [1, 1240]. Згідно ж із привілеєм, виданим у Варшаві 9 березня 1716 р., ярмарки в містечку можна було організовувати вже тричі на рік: перші два – на православні (руські) свята св. Миколая

Чудотворця – «зимового» (17 грудня) та «літнього» (20 травня), а третій – на свято Різдва Пресвятої Богородиці (19 вересня). Документ гарантував купцям безперешкодний приїзд на ярмарки, вільне провадження торгівлі й укладання контрактів (торговельних угод). Заборона стосувалася осіб, які порушили закони Речі Посполитої.

Прив'язка ярмарків до православного церковного календаря свідчить про домінування серед мешканців містечка українців, хоча, безсумнівно, важливу роль у торгівлі відігравали також і євреї, які жили в середмісті Стремільчого. Це підтверджує люстрація міст і містечок Белзького воєводства, ухвалена на господарському сеймику 1752 р. Відповідно до цього акту, сім голів єврейських родин, котрі володіли будинками або орендували їх на ринковій площі, мали б платити податок за шинкуванням напоями [III, 133–135]. Один зі співорендаторів прибутків зі Стремільчого Янкель Янкельович мешкав у ратуші, а інший – Кішель Лейзорович – у Берестечку [III, 134], що вкотре підтверджує адміністративно-господарську належність Стремільча до єдиного комплексу маєтків житомирського старости з центром у волинському містечку. Домінування українців у містечку виявляє перший поземельний кадастр Галичини, здійснений австрійською адміністрацією у 1787 – 1788 рр. [IV]. На цей час Стремільчем володів польський магнат і політик Анджей Замойський [IV, арк. 51].

Будь-яке місто розвивалося в економічному та соціальному плані завдяки торгівлі, що відбувалась у формі щотижневих торгів і щорічних ярмарків. Вони стимулювали ремісниче виробництво, прискорювали економічний обмін у межах адміністративно-господарського комплексу або більшої території, загалом надавали нових імпульсів розвитку міського організму. Власник поселення, який домогся для нього міських прав, завжди прагнув отримати й королівське надання на торги та ярмарки, адже тоді до його скарбниці надходили митні збори від купців і податок від місцевих крамарів. Очевидно, ярмарки для Стремільчого мали першорядне значення ще й із тих міркувань, що місто лежало на кордоні двох воєводств і було транзитним пунктом у міжрегіональній торгівлі Белзького воєводства та Волині.

Висновки. Королівський привілей 1716 р. на проведення трьох ярмарків у Стремільчому свідчить про період активного економічного розвитку містечка на початку XVIII ст., за нового власника – Ю. Карчевського. Позитивна господарська динаміка в цьому центрі «белзької» частини маєтків житомирського старости зумовлювала й соціальну трансформацію мешканців містечка, серед яких кількісно домінували українці, що підтверджується не лише пізнішими описово-статистичними документами (зокрема, поземельним кадастром австрійського часу), а й положенням привілею проводити ярмарки у святкові дні за православним календарем. Королівські права на торги та ярмарки в Стремільчому (як при локації 1503 р. чи в 1539 р., так і 1716 р.) засвідчують його статус осередку торгівлі на міжрегіональному ринку (Галицька Русь – Волинь).

Перспективним напрямком подальших досліджень є порівняльний аналіз привілею з подібними правовими актами інших містечок українських воєводств Речі Посполитої з метою виявлення схожих і відмінних особливостей їхнього економічного та соціального розвитку.

***

При публікації збережено всі орфографічні, синтаксичні та лексичні риси мови документа. Згідно з сучасним правописом унормовано тільки вживання розділових знаків і великої літери. Скорочення слів, пропущені букви й аббревіатури (SRM і ЖКМ – на означення королівського титулу) розкрито в квадратних дужках.

Документ

1716 р., березня 9, Варшава. –

Привілей Августа II, яким надається право тричі на рік проводити ярмарки в містечку Стремільче Буського повіту Белзького воєводства

[с. 2631] Literarum S[acrae] R[egiae] M[ajes]t[at]is pro celebrandis nundunis in oppido Strumilcze collat[ur] oblata.

Ad officium et acta p[rae]sentia castrensia capitanealia Leopoliensia persanaliter veniens generosus Joannes Pohorecki, magnifici Karczewski capitanei zytomitiens[is] aulicus, obtulit eidem officio et atticandum porrexit literas, universales Sacrae Regiae Majestatis pro celebrandis nundinis in oppido Strumilcze, benigniter collat[ur] manibus ejusdem Sacrae Regiae M[ajes]t[at]is et generosi Francisci Thadaei Krotowski, ejusd[em] Sacrae Regiae M[ajes]t[at]is et sigilli minoris cancellariae regni secretarj propriis subscript[ur] ac sigillo minoris cancellariae regni communit[ur] de tenore sequenti:

August drugi z Bozey łaski krol polski, wielki xiąże litewski, ruski, [c. 2632] pruski, mazowiecki, z mudzki, kijowski, wołhynski, podolski, inflański, smoleński, siewierski, y czernichowski a dziedziczny xiąże saski y elektor. Wszem wobec y kozdemu z osobna, komu o tym wiedziec nalezy, ninieyszym listem naszym oznaymuiemy. Czulości y dobroczynności krolewskiej rzecz przyzwoita bacząc przymnazac dobra poddanych y fortuny ichze snadnie sklonilismy się do tego, za instancją do nas przez panow rad[nych] wniesioną abysmy urodzonego Jozefa Karczewskiego¹, starosty naszego zytomierskiego, miasteczka dziedzicznego Strumilcze nazwanego w woiewodztwie wołhyńskim powiecie łuckim² leżacego, urzędowi y wszytkiemu pospolstwu, jarmarki nadali y naznaczyli troiakie w rok: pierwszy odprawowac się będzie na czas y święto świętego Mikołaiia ruskiego w Adwencie, drugi na święty Mikołay ruski przed świętą Troycą, trzeci na Narodzenie Nayswiętszey Panny ruskiej, bez przeszkody iednak publicznych miast y miasteczek, na ktore to jarmarki dopomienionego miasteczka wolno będzie wszelkiego narodu kupcom y innego stanu ludziom przyiezdzac, tamze towary odmieniac, y inne sprawy uczciwe y kontrakty pod wolnością y bezpieczestwem prawem pospolitym przyiezdziącym [c. 2633] y

¹ Карчевський Юзеф герба Ясеньчик (помер до 15 серпня 1725 р.) – житомирський староста (1700 – 1723 рр.). Син Томаша, галицького каштеляна, і Барбари з Пшерембських. Приблизно 1700 р. за королівською згодою відкупив Житомирське староство в Людвіка Грановського. Одружений з Розалією з Жебровських [3, 246 – 247].

² У тексті документа неправильно вказана адміністративно-територіальна належність містечка. Насправді Стремільче розташовувалось у Буському повіті Белзького воєводства. Помилка могла виникнути через ідентифікацію Стремільського ключа як частини волинських маєтків Ю. Карчевського.

wyiezdziającym na jarmarki warowanym, takich tylko nie przypuszczaiąc, ktorych y prawa pospolite od spółkowania z dobrami odłączaią y onego zabraniaią prawa nasze krolewskie Rzeczypospolitey y kościoła katolickiego wcale zachowuiąc, na co dla lepszey wiary ręką naszą podpisawszy, pieczęć koronną przycisnąc rozkazalismy. Dat[um] w Warszawie dnia IX miesiąca marca, roku Panskiego MDCCXVI, panowania naszego XX. Augustus rex. Locus sigilli. Jarmarki miasteczka Strumilcze nazwanemu urodzonego Jozefa Karczewskiego starosty zytomierskiego Franciszek Tadeusz Krotowski, J[ego] K[rólewskiej] M[ości] y pieczęci mnieyszey koronny sekretarz, post cujus ingrossationem originale exemplariae offeren[s] rurs[us] ad se recepit et de recep[tio] officii[um] p[rae]sens quietavit.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 9 (Львівський городський суд). – Оп. 1. – Спр. 506. – С. 2631 – 2633. Засвідчена копія. Впис до реляційних книг Львівського городського уряду 18 жовтня 1717 р.

Джерела та література

- I. ЛННБ ВР. – Ф. 145. – Оп. 1. – Спр. 19. – На 139 арк.
- II. ЦДАЛ. – Ф. 1. – Оп.1. – Спр. 598. – На 150 с.
- III. ЦДАЛ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 219. – На 164 с.
- IV. ЦДАЛ. – Ф. 19. – Оп. XVIII. – Спр. 214. – На 131 арк.
- V. Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Skarbu Koronnego. – Oddział I (Rejestry podatkowe). – Sygn. 71. – 915 k.
- VI. Archiwum Główne Akt Dawnych. – Метрыка Koronna. – Ks. 20. – 282 k. – Режим доступу : http://www.agad.archiwa.gov.pl/pomoc/MK_20.xml.
- VII. Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси, издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа. – Вильня, 1867. – Т. 1. – X + 409 с.
- VIII. Економічні привілеї міста Львова XV – XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / упоряд. М. Капраль. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – LI. – 816 с.+ 8 іл. – (= Monumenta Leopolitana / Львівські історичні пам'ятки; т. IV).
- IX. Привілеї Києва кінця XV – середини XVII ст. Дослідження. Тексти / упорядник Н. Білоус. – К. : Видавничий дім «Простір», 2013. – 296 с. + 8 іл.

X. Привілеї міста Львова XIV – XVIII ст. / упоряд. М. Капраль. – Львів : б. в., 1998. – 640 с. – (= Monumenta Leopolitana / Львівські історичні пам'ятки; т. I).

XI. Привілеї національних громад міста Львова XIV – XVIII ст. / упоряд. М. Капраль. – Львів : б. в., 2000. – 576 с. – (= Monumenta Leopolitana / Львівські історичні пам'ятки; т. II).

XII. Zbiór dokumentów małopolskich. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wyd-wo PAN, 1969. – Cz. 4 : Dokumenty z lat 1211 – 1400 / Wyd. S. Kuraś i I. Sułkowska-Kuraś. – s. XXXI + 332 s. (= Materiały Komisji Nauk Historycznych; nr 5).

1. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana / Michał Baliński, Tymoteusz Lipiński. – Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda, 1845. – T. II. – Cz. 2. – 547 – 1431 + VIII s.

2. Bondyra W. Własność ziemska w wojewodztwie bełzkim w czasach saskich / Wiesław Bondyra. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 2015. – 289 s.

3. Herbarz polski. Cz. 1 : Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich / ułożył i wydał Adam Boniecki. – Warszawa : [s. n.], 1906. – T. IX. – 400 + IV s.

4. Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego: województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w. / Andrzej Janeczek. – Wrocław [etc.] : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991. – 386 s.

5. Szczygieł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku / Ryszard Szczygieł. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1989. – 358 s.

Фелонюк Андрей. Привилегия на ярмарки городка Стремилъче 1716 г. Осуществлено источниковедческую характеристику и археографическое издание привилегии короля Августа II 1716 г., которым тот предоставляет право проводить три раза в год ярмарки в городке Стремилъче Белзского воеводства. Проанализировано содержание документа, который свидетельствует об экономическом подъеме и социальной трансформации городка в начале XVIII в., а также указывает на него как на важный центр торговли на межрегиональном рынке (Белзчина – Волынь).

Ключевые слова: Стремилъче, привилегия, ярмарки, торговля, городок, Белзское воеводство.

Felonyuk Andriy. Privilege of Holding Fairs Given to Town Stremilche in 1716. The source characteristic and archeographic edition of king August II's privilege dated 1716 is conducted, which allows town Stremilche of Belz province to hold fairs three times a year. The contents of the document has been analyzed, showing the economical progress and social transformation of the town at the beginning of XVIII century and indicating it as an important trade center on interregional market (Belz – Volyn').

Keywords: Stremilche, privilege, fairs, trade, small town, Belz province.